

Az a „békés” kultúraközvetítő XX. század

Egy fiú szocializációjának története három aspektusból szemlélve

A téma érdekessége, indoklása

Régóta foglalkoztatott Kálmán élete, múltja, jelene, jövője. Késői - édesanyja 41 évesen szülte - egy szem gyerek a Ratkó - érából. Az anya - aki, szintén késői gyermek volt - szinte végigélte a XX. századot. 1918-at gyerekként, a 30-as évek konszolidációját, ahol az "ember havi 200 fixszel ma könnyen viccel", 1945-öt a "demokráciát", Rákosit, 1956-ot - a forradalom kitörésekor hivatalos ügyben éppen Budapesten járt -, a Kádár-korszakot és a rendszerváltást. Megannyi történelmi korszak. Tudott valamit az életről, túlélte mindent és mindenkit. Életművész volt? Nem tudni. Az biztos, hogy olyan túlélési stratégiákat alkalmazott koronként, melyek átsegítették a nehézségeken. Honnan volt ez a tudása és ez az akaratereje? Az iparos-polgári család identitásából? A 20-as, 30-as évek iskolapolitikájából, iskolai neveléséből? Egyetlen gyermeke, Kálmán - akit özvegyként nevelt fel - élete jelentős részét a Kádár-érában élte le. Pályafutását autószerelőként kezdte a hetvenes évek elején és az ezredfordulón, a Pécsi Tudományegyetemen szerzett egyetemi diplomát. Hogyan jutott el idáig? A rendszerváltás közel 20 éve történt. Ő hogyan élte meg a különböző korszakokat? Átvett-e valamit édesanyja identitásából, mentalitásából, kultúráltságából? A státuszmegszerzés folyamatában hogyan realizálódott a származásából adódó kulturális tőke? Kálmán gyermekei azonosultak-e nagyanyjuk, édesapjuk életszemléletével? Megannyi kérdés, amelyek megválaszolásához több tudományos diszciplína adja a módszertani és értelmezési lehetőségeket.

Problémafelvetés, hipotézis

A dolgozat Kálmán szocializációját tekinti át. Az életutak vizsgálata segítheti a társadalmi folyamatok megértését. Lehetőséget ad arra, hogy bemutassa a vizsgált családtagok státuszmegszerzésének, mobilitásának három korszakon (Horthy, Rákosi és a Kádár éra) átívelő folyamatát. A hazai mobilitási vizsgálatok reprezentatív minta mérése által történnek. Jelen dolgozat kísérletet tesz arra, hogy egy családtörténet bemutatása által vizsgálja a folyamatokat, konklúziót vonjon le, és az "eredményt" összevegyesse az eddigi megállapításokkal. Róbert Péter 1991-ben írt tanulmányában a státuszmegszerzés folyamatáról a következőket írja: "A státuszmegszerzés folyamatának "mérőkövei" a származás (a szülők foglalkozása és képzettsége), a gyermek iskolai teljesítménye és a gyermek társadalmi helyzete (foglalkozása)." (1) A klasszikus Blau-Duncan-féle modellt követve tehát: "olyan "háromszög" van szó, ahol a származás közvetlenül hat a gyermek foglalkozására (ez a háromszög "átfogója"), az iskolázottság pedig közvetve (ez a két "befogó")." (2)

A tanulmány szociológiai, neveléstörténelmi és város-kultúrtörténelmi aspektusból kívánja vizsgálni azon felvetést, hogy egy iparos-polgári családban a kulturális tőke átszármaztatása a státuszmegszerzés folyamatában releváns. A problémafelvetés és a hipotézis igazolására a dolgozat három fő részre, három életútra tagolódik:

- a nagyszülők, K. Andor és B. Julianna életútjára, (3)
- az anya - a nagyszülők legkisebb gyermeke -, K. Mária életútjára, (4)
- a fiú - K. Mária gyermeke -, Kálmán életútjára. (5)

Szociológiai megközelítés

Magyarországon a mobilitási vizsgálatok többek között Andorka Rudolf, Andor Mihály, Róbert Péter, valamint Liskó Ilona nevéhez fűződnek. A szerzők statisztikai adatok elemzése révén vázolták fel egyes korok, nemzedékek, foglalkozások mobilitási jellemzőit, trendjeit. Andorka társadalmi mobilitásnak nevezi az egyén, illetve a család társadalmi helyzetének megváltozását.(6) A család mobilitásának elemzéséhez nélkülözhetetlen az ország társadalmi-foglalkoztatási összetételének bemutatása.

A nagyszülők története az első időszak és az első világháború előtti évtizedeket öleli fel. Az ország gazdasága agrárjellegű volt, ebből következett, hogy a társadalmi szerkezet is agrárjellegűt öltött.(7) Az aktív keresők társadalmi összetételét vizsgálva megállapítható, hogy az önálló kisiparos, kiskereskedő réteg, amelyhez a nagyapa is tartozott, az 1900-as években a negyedik helyen volt a foglalkoztatottak arányához viszonyítva. (A statisztika egyébként kilenc társadalmi réteget vizsgált.) K. Andor az elemi iskola elvégzése után kitanulta az esztergályos szakmát. A nagyanya (B. Julianna) mint bábaasszony - amennyiben szellemi foglalkozásnak aposztrofáljuk a bábamesterséget - a rangsor hetedik helyét foglalja el. Ő a 4 polgári elvégzését követően tanulta ki a bábamesterséget.(8) Az anya története a második időszak és a két világháború közötti korszakról szól. A gazdasági és társadalmi változás jellege is megváltozott.(9) A társadalmi összetételt vizsgálva megállapítható, hogy az 1930-as évekre az önálló kisiparos, valamint a szellemi foglalkozású réteg pozíciója némileg nőtt. Feltételezhető, hogy egy kisvárosban ez jövedelem-növekedéssel és a presztízs emelkedésével is együtt járt. Érdeemes megemlíteni, hogy az anya - K. Mária, aki 1930-ban érettségizett - már, mint szellemi foglalkozású jelenik meg a statisztikában. K. Andor gazdasági tőkénének bizonyos fokú emelkedése, tette tehát lehetővé, hogy legkisebb lányát - Máriát - gimnáziumba írassa. A 20-as, 30-as években még nem volt jellemző, hogy egy lány leérettségizzen. K. Mária az érettségit követően egy irodában helyezkedett el,(10) és első munkába állását követően folyamatosan dolgozott nyugdíjazásáig, 1970-ig. E rövid kitérő azért érdekes, mivel a harmincas évek után egyre súlyosabbá vált a szellemi foglalkozásúak munkanélkülisége, valamint az a tény, hogy a felnőtt nők több mint kétharmada eltartott volt.(11)

A harmadik vizsgált korszak a fiú életútja, a második világháború végével az ötvenes évek elejével kezdődik. A változások a magyar társadalom szerkezetét alapvetően átalakították.(12) Földreform, államosítások jellemezték ezt az időszakot. Az 1949-es statisztikát vizsgálva kiderül, hogy a szellemi foglalkozású réteg aránya 1930-hoz képest elenyészően, de visszaesett. Az adatokat tovább elemezve érdekes trend figyelhető meg. A szellemi foglalkozású nők aránya 1963 -ban duplájára nőtt az 1949-es adatokhoz képest. (E rétegbe sorolható K. Mária, az anya) A kisiparos réteg mobilitásának elemzése a nagyapa halála miatt oka-fogyottá válik. Megjegyzendő azonban, hogy ez a réteg az 1963-as összetétel-vizsgálatnál a 11 foglalkozási csoport 9. helyére "zuhant" vissza. A visszaesés oka társadalmi-politikai jellegű volt. (Kádár-éra) Az 1973-as adatokat vizsgálva a szakmunkás foglalkozásúak (e kategóriába tartozik K. Mária fia, Kálmán) az első helyre kerültek a foglalkoztatottak arányához viszonyítva. Andorka szerint a szakmunkásságot meghatározó lényeges körülmény volt, hogy a szakmunkás szülők gyerekeiket is szakmunkásnak kívánták adni, hisz a szakmunkások helyzete a kor társadalmában fokozatosan javult. Esetünkben a fiút és édesanyját nem ezek a szociológiai tényezők "motiválták".(13)

A foglalkoztatási szerkezet tárgyalása mellett érdemes megvizsgálni az iskolai végzettség és a társadalmi, családi mobilitás trendjét. Minden korban, minden szülő vágya, törekvése, hogy gyermeke legalább olyan vagy jobb társadalmi helyzetbe kerüljön, mint amilyenben ő van. Vágyai beteljesülését az otthon felhalmozott kulturális tőkétől, valamint az általa elképzelt iskoláztatástól várja. Főleg az alacsonyabb státuszú családok akarják és várják el a gyerektől, hogy "több legyen, mint apád vagy anyád". Természetes a szülőknek ez a törekvése. Jól tudják, hogy megfelelő iskolai végzettség esetén gyermekük mobilitási esélyei megnőnek, ami az esetek többségében jó állással és jövedelemmel jár. A XX. sz. különböző éráiban és társadalmi berendezkedéseiben a felsőfokú végzettség jelentette mindig a "csúcst". Szeretném megjegyezni, hogy a II. világháború előtt főiskolára, egyetemre leginkább a magasabb státuszú családok (értelmiségi, földbirtokos) gyermekei jelentkeztek és kerültek be a felsőoktatásba. Az 1945 utáni években a "népi hatalom" előnybe részesítette a munkás- és parasztszülők gyermekeit. A felsőfokú végzettség és a vele járó státusz, "kiváltható" volt, ha a szülők megtalálták azt a ritkaságértékű szakmát, amellyel gyermekük a társadalmi hierarchiában előbbre tudott jutni. Ilyen szakma volt, pl. a századelőn a bábamesterség, az 50-es években a mérlegképes könyvelő, a 70-es években az autószerelő szakma. Visszatérve az eredeti gondolatmenethez, a "boldog békeidőkben" egy polgári iskolai végzettség munkaerő-piaci értéke felért egy mai gimnáziumi érettségivel, egy gimnáziumi érettségi, pedig szinte egy mai diplomával.(14) Szakmaszerzésben 1945 előtt a hat osztályos elemi iskola, 1945 után a nyolcadik osztály elvégzése, 2000-ben a szakmák jelentős részénél középiskolai érettségi a feltétel. Andor és Liskó azt vizsgálta egy 1930-as népszámlálási összeírás adataiból, hogy a különböző foglalkozású apáknak milyen foglalkozású lett a gyereke. Az adatok azt igazolták, hogy a foglalkozási hierarchia felső régiójába nagyobb valószínűséggel kerültek bele azok, akiknek apja is ebbe a régióba tartozott.(15) Az adatokból az is kiderül, hogy az önálló kisiparos és kereskedő réteg gyerekeinek közel 30%-a lett szellemi foglalkozású. Esetünkben ez azért figyelemreméltó, hisz egy iparos apa leánya lett szellemi foglalkozású. (tisztviselő). Ebben az esetben valódi mobilitásról beszélhetünk. A tisztviselői állások betöltésének „feltétele” pedig a gimnáziumi érettségi volt. A statisztikákat tovább böngészve egy érdekes adatot lehet találni, mely a dolgozat szempontjából sem közömbös. Andor és Liskó 1971-es felméréséből kiderül, hogy az érettségivel rendelkező gondviselő szülők gyerekeinek közel 85%-a gimnáziumban és szakközépiskolában tanul tovább, míg 17%-uk szakmunkásképzőben.(16) Kálmán szakmunkásképzőbe történt beiskolázása (1967) és a felmérés között négy év különbség van. Az azonban valószínűsíthető, hogy az 1967-es trend, hasonló lehetett az 1971. évihez. A jelenség érdekessége, hogy az anya 1930-ban érettségizett, míg a hasonló korú gyermekek szülei az ötvenes években szerezhették meg az érettségi bizonyítványt. Fentebb már megállapítást nyert az a tény, hogy mit ért abban az időben egy érettségi bizonyítvány. Az 1970-es évek közepén végzett vizsgálatokból kiderül, hogy a "magasabb" társadalmi rétegekből származó gyerekek elsősorban magasabb presztízsű "elit" szakmákat tanultak, pl. nyomdász, autószerelő.(17) Esetünkben Kálmán autószerelő szakmát tanult, míg az anya a fiú pályaválasztásakor a város egyik legjelentősebb vállalatának a pénzügyi osztályvezetője volt. Véletlen egybecsengés a statisztikával? A család történetét, struktúráját és működését vizsgálva nélkülözhetetlennek tartom P. Bourdieu tőkefogalmainak értelmezését dolgozatomba. Bourdieu szerint a tőke három alapvető formában fordul elő.

A gazdasági tőke közvetlenül pénzzé konvertálható, a kulturális tőke bizonyos feltételek mellett gazdasági tőkévé konvertálható, és különösen az iskolai végzettségi titulusok formájában történő intézményesedésre hajlamos, a társadalmi tőke, a társadalmi kötelezettségekből vagy "kapcsolatokból" fakadó tőke bizonyos feltételek mellett ugyancsak gazdasági tőkévé konvertálható.(18) A kulturális tőke egyik létező formája az inkorporált, bensővé tett kulturális tőke. E tőkeforma hosszú tanulási időt feltételez. "Aki a műveltség megszerzésén dolgozik, önmagán dolgozik, önmagát műveli".(19) A kulturális tőke elsajátítása - Bourdieu szerint - teljesen öntudatlanul is végbemehet. Az elsajátítás körülményeit, annak minőségét azonban a család befolyásolja a legjobban. Az elsajátítás, átörökítés már kisgyermek korban kezdődik és párosul egy bizonyos családi éthosz átadásával is. Somlai Péter áttekintést ad a kultúra átörökítési mechanizmusairól amelyek, az utánpótlás, a modellkövetésen, az azonosuláson, a kényszerítéseken, az internalizáción, a kollektív mintázaton keresztül hatnak a gyermek fejlődésére.(20) A kulturális tőke materiálisan is átadható könyvek, írások, festmények, zene által. Az átörökítési folyamatban nélkülözhetetlenek tartom a vallási szocializáció kérdésének felvetését. Magyarországon Karády Viktor magyarázataiban három elem jelenik meg. Az egyik a vallásgyakorlás, mint motiváló erő, a másik a példaképek, a szellem emberei, akik nem hadvezérek, hódítók vagy uralkodók voltak. Ez egyszersmind értékrendet is jelentett. A harmadik elem a szent szövegek olvasása, magyarázata, amelyek intellektualizált viszonyt teremtenek a vallással.(21) Transzcendenciát, mely véleményem szerint meghatározza az egyén, valamint a család értékrendjét, éthoszáét. A vizsgált család római katolikus vallású, és természetes volt a vasárnapi szentmisén való megjelenés. A fentiekből megállapítható, hogy a kulturális tőke, olyan tőke, amely társadalmi rendszerektől (v.ö. Magyarország XX.sz.-i történelme) nem független, adminisztrációs eszközökkel nem szüntethető meg, olyan valami, amely nem vehető el a személytől, hisz a személy autonómiájának, szabadságának szerves része. A fent említett objektívált kulturális tőkeformák teljes mértékben kitapinthatóak a családban. Megjegyezni kívánom, hogy Kálmán neveltetésében erőteljesebben jelentek meg a kulturális tőke átörökítésének folyamatai, mint édesanyja neveltetésében Érdemes megvizsgálni, hogy a P. Bourdieu által megfogalmazott társadalmi tőke, hogyan, mi módon realizálódott a családban. Coleman, Bourdieuval összhangban azt a tapasztalatot támasztja alá, hogy a társadalmi tőke kialakulására a család van döntő befolyással, amit az iskola csak kis mértékben képes módosítani.(22) A közösségek, így a család életében a társadalmi tőke fontos formája az előíró norma.(23) A manírokat (viselkedést, beszédmodort stb.) is a társadalmi tőkéhez lehet sorolni.(24) Coleman szerint a családi háttér elméletileg legalább három különböző összetevőre bontható: pénzügyi tőke, emberi tőke és a társadalmi tőke. A pénzügyi tőke a család vagyonával, jövedelmével mérhető. Az emberi tőke hozzávetőleges mércéje a szülők iskolázottsága, az a potenciális szellemi környezetet, mely segíti a gyermek tanulmányait.(25) A pénzügyi tőke biztosíthatja a család gazdasági stabilitását, ezáltal a gyermek tanuláshoz szükséges eszközeinek beszerzését, különórák biztosítását. A nagyszülők - iparos és bábaasszony - foglalkozása, jövedelme maga után vonta, hogy legkisebb leánygyermekük eljusson az érettségiig. Kálmánt - aki nem szeretett tanulni - az általános iskola jelentős részében korrepetálni kellett, hogy a közepes szintet elérje (nem az eszével volt baj), illetve megfelelően édesanyja elvárásainak.(26)

Látható majd, hogy az anya pénzügyi és emberi tőkéjét mozgósítva elérte és megélte, hogy fia diplomás ember legyen. Mindezt alátámasztja De Graaf megfogalmazása, hogy ti. "A szülők arra használják társadalmi tőkéjüket, hogy megfelelő pályára állítsák gyermekeiket és segítsék azok későbbi pályafutását." (27)

Itt és most érdemes megemlíteni Flap és De Graaf hipotézisét, amely szerint minél több társadalmi tőkével rendelkezik valaki, annál jobb erőforrásokhoz juthat az életben, azaz a társadalmi tőke mennyiségéről van szó, amely kihat a minőségre is. (28) Leegyszerűsítve, minél nagyobb a család, annál jobban megsokszorozódik a társadalmi tőke a felhasználó személy számára. A vizsgált családnál a nagyszülők legfiatalabb leányukkal (Kálmán édesanyjával) éltek együtt, hiszen a többi testvér - lévén a nagy korkülönbség - megházasodtak. Kálmán esetében a "mennyiséget" az anyán kívül a nagynénje és annak leánya jelentette. A helyzet másságát az is jelzi, hogy a közvetlen környezetben nem volt férfi, illetve sem a szűkebb, sem a tágabb családi környezetben nem volt diplomás családtag. Megemlítendő, hogy a szűkebb családi környezetben - első unokatestvéri szint - csak Kálmán szerzett diplomát, azaz a család első diplomása. Megállapítható tehát, hogy a társadalmi tőke elsősorban a családi nevelés függvénye. A szakirodalom is hangsúlyozza a család, ezen belül a kisgyermekkorú anya-gyermek kapcsolat szerepét az érett személyiség kialakulásában.(29) A kulturális, valamint a társadalmi tőke jelentős eleme a családokban megjelenő nyelvi szocializáció. Bernstein szerint a család szereprendszere által létrehozott jelentéskomplexumok beépülnek a fejlődés folyamán a gyermekbe, és áthatják egész viselkedését.(30) A nyelvi kód fogalma alatt a beszédesemények kiválasztását és ezek elrendezésének szabályozását érti. A kódok két típusát különbözteti meg. A korlátozott kód, a beszédrendszer egyszerűbb tervezésén alapul, pozícióval és státusszal kapcsolatos, merevség, szigorúság jellemző rá. Olyan beszédformák, amelyek egy megalapozott - családi-kultúrát szimbolizálnak. A kidolgozott kód, a beszédrendszer bonyolultabb tervezésén alapul, személyre és nem státuszra irányuló, kifejtése nyelvileg könnyebb.(31) Bernstein ezen nyelvi kódok mellé szereprendszereket (zárt és nyílt), valamint családtípusokat rendel. Az ún. pozicionális családok zárt szereprendszerűek és korlátozott kóddal rendelkeznek. Korlátozott fogalmi rendszerrel, valamint kész nyelvi jelentéssel bír, ahol az egyéni lehetőségeket kizárják, és a státusz érvényesül.(32) A fent leírt pozicionális családtípus volt jellemző a nagyszülőkre, akik a munka mellett nem értek rá "foglalkozni" a gyermekekkel. (A nagyobb gyerekek vigyáztak a kicsikre.) Mindennek a helyén kellett lennie, mindenkinek tudnia kellett a dolgát.

A másik családtípus az ún. személy orientációjú család, amely nyílt szereprendszerrel, valamint kidolgozott kóddal rendelkezik, személyes jellegű. ezért, a gyerek is kivívhatja saját szerepét, ezáltal a gyermek is szocializálhatja a szülőt. (33) Esetünkben a családra jellemző zárt rendszer akkor bomlik fel, amikor megszületik Kálmán. Az anya és fia között az évek folyamán fokozatosan alakul ki egy sajátos beszédkultúra, amelyet a fiú már egy árnyaltabb formában ad át gyermekeinek. A kódváltásban jelentős szerepet játszott, hogy az anya sokat olvasott gyermekének, és idővel elvitte színházba, moziba. Kálmán családjában a zárt rendszer teljesen eltűnik.

A családdal kapcsolatos további vizsgálódásaimban arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy a sztereotípiák hogyan jelentek meg a különböző korszakokban. A sztereotípia a társadalmilag betáplált ítéletek, normatívák, amit mindenki tud, amit mindenki jónak tart arról, hogy milyen legyen, mihez értsen egy nő, illetve egy férfi,

a gondolkodás kötött pályája, amiről nehezen lehet lelépni.(34) A család tagjai - mint azt már a bevezetőben is jeleztem - igen sok kort éltek meg, amelyekhez különböző gazdasági és társadalmi viszonyok tartoztak. A viselkedés nemek szerint eltérő direktíváit mindenekelőtt az adott társadalom viszonyaira épülő követelményrendszer határozza meg.(35) A kor konvencióit "felrúgva" döntött a nagymama amikor, egy háromgyermekes özvegyemberhez ment feleségül, és szült neki még öt gyereket. A kisváros iparos rétegének - ti. a lány szülei is iparosok voltak - meg volt a véleménye a frigyről. Voltak olyan hangok is, hogy a lányt "kibeszélték" és "sajnálták", de olyan vélemények is voltak, hogy tiszteletre méltó dolog akceptálni és vállalni egy jó nevű iparos özvegyember lánykérését. A magyar jogrend lényegében 1944-ig érvényben tartotta - ha módosításokkal is - a középkori jogrend nemekre vonatkozó szabályait (36) A jogrend egyértelműen meghatározta a férfi hatalmát a nő felett. Elképzelhető, hogy az idős szülők legkisebb lánygyermeké ezért nem ment férjhez a II. világháború előtt? Az ok másban keresendő. K. Mária közvetlenül az érettségi után elhelyezkedett és "önálló" életet kezdett élni, hiszen önálló keresete volt. Micsoda elképesztő dolog, hogy egy fiatal egészséges lány nem megy férjhez, és nem szül gyereket a nemzetnek. Mária azonban fittyet hányt a kor viselkedési szokásaira, konvencióira, és erős jellemmel, akarattal, valamint intellektuális tudással élte mindennapi életét. H. Sas Judit írja, hogy az intellektus magas szintje az alkotó tevékenységet, a társadalomban való sikeres részvételt nemenként eltérő személyiségvonások segítik A személyiségükben "férfias" nők és "nőies" férfiak érik el a legjobb eredményeket. (37) A magasabb intelligenciaszintet elért lányok pedig általában és jellemzően nagyobb uralkodói hajlamot, magas teljesítménymotivációt mutatnak. (38) K. Mária élete is erről szól. A legnehezebb időszakokat is átélte akarataival, intellektusával, szakmai kompetenciájával. Fia nevelése, szocializációja sem volt mentes erős uralkodói attitűdjétől, hogy megállja helyét az életben. Kálmán már egészen más társadalmi normák között élte, éli életét. Első házasságának felbomlása már nem esemény. (1980-as évek) Második házassága sem "feltűnő", hisz kétgyermekes elvált emberhez férjhez menni - még ha lányról is van szó - nem okoz megbotránkozást sem a családban, sem a szűkebb környezetben.(39) A családban megjelenő sztereotípiákról még hosszasan lehetne elmélkedni, de jelen dolgozat terjedelme ezt nem teszi lehetővé. Korok, sztereotípiák, így változik és múlik el a világ értékrendje. Bevezetőm szociológiai fejezetében megkíséreltem - a teljesség igénye nélkül - felvillantani azon szociológiai aspektusokat és jelenségeket, amelyek segítségével értelmezhető, megismerhető és talán megérthető egy iparos-polgári család száz éve.

Neveléstörténeti és oktatáspolitikai megközelítés

Dolgozatom-e fejezetében szeretném felvázolni azokat a neveléstörténeti, oktatáspolitikai momentumokat, amelyek a család száz éves történetében megjelentek és hatással voltak az exponált személyekre. Három nemzedék, három korszak, három oktatáspolitikai döntés, három életút. Az alábbi táblázat segítségével áttekinthetők a "hármass" tagozódások.

Nemzedék	Korszak	Oktatáspolitiká
A nagyszülők (K. Andor, B. Julianna)	1800-as évek vége.	Eötvös József népoktatási törvénye Cél: Tankötelezettség, írásbeliség.
Az anya (K. Mária)	1910-es évek vége. 1920-30-as évek	Klebelsberg Kunó középiskolai törvénye Cél: Keresztény, nemzeti elvek.
A fiú (Kálmán)	1950-es évek vége. 1960-as évek	Oktatási törvény (1961) Cél: Szocialista ember.

A fenti táblázat alapján érdemes áttekinteni az egyes korszakokat.

A nagyszülők még a Monarchia időszakában születtek. (K. Andor 1866-ban, B. Julianna 1869-ban született.) Az 1867-es kiegyezés teljesen új alapokra helyezte Ausztria és Magyarország kapcsolatát. Az Andrássy - kormányban Eötvös József - az 1848-as kormány kultuszminisztere - lett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetője, akinek szilárd elhatározása volt, hogy befejezi a közoktatás polgári átalakítását.(40) Eötvös törekvése sikerrel jár, hisz a király 1868 decemberében szentesíti az 1868: 38. tc. a népoktatásról. A törvénnyel létrejött a hatosztályos elemi népiskola, valamint a nagyobb községek polgári iskolát létesíthettek. A polgári iskolák létesítésével megnyílt a lehetősége annak, hogy a lányok is továbbtanulhassanak Tantárgyait a gyakorlati hasznosság, a polgári életforma alapján állították össze.(41) A teljesség igénye nélkül, íme néhány tantárgy: hit- és erkölcsstan, anyanyelvi irántan és irodalom, számvetés, hazai és egyetemes földrajz és történelem, természetrajz, vegytan. A népoktatási törvény a "mestertanítványok" iskolakötelezettségét is kimondta.(42) Sajtótörténeti tényként érdemes megemlíteni, hogy 1868 februárjában megjelent az oktatásügyi kormányzat hivatalos sajtóorgánuma a Néptanítók Lapja, amely folyamatosan jelent meg a II. világháború kitöréséig.(43) A nagyszülők továbbtanulási lehetőségeit a század végén megjelenő szakképzéssel kapcsolatos törvények és rendeletek is befolyásolták. A nagyapa az elemi iskolai tanulmányait követően faesztergályos tanoncnak áll be egy iparoshoz. Szervezett szakképzéssel Magyarországon csak 1884-től lehet számolni, amikor a XVII. tc. kimondta, az első magyar teljes körű ipartörvényt és a tanonciskolák szervezésének kötelezettségét.(44) A képzés a törvény értelmében szakmai és iskolai oktatásra tagozódott. A szakmai képzés a tanoncot alkalmazó iparos feladata volt, míg az "elméleti" oktatást a polgári, elemi iskolai tanszemélyzetnek kellett felvállalnia. A tanonciskola tantervében olvasás és reálokztatás, üzleti fogalmazás, ipari számvetés, valamint rajz szerepelt. "A tanonc mindaddig, míg a tanideje az iparosnál tart, köteles ily iskolába járni."(45) A nagyanya a polgári iskola befejezését követően a Budapesti magyar királyi Bábaképző- Intézet tanfolyamán a bábamesterség gyakorlására képesnek és alkalmasnak bizonyult. A kiegyezést követően a bábaképzés a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe tartozott 1919-ig. Az Országos Közegészségügyi Tanács 1868-as indítványában felsorolta a bábákkal kapcsolatos követelményeket. "Teljes egészség, józan élet, könnyű felfogás, bizonyos fokú műveltség és folyékony írás-olvasás szükséges."(46) Az 1889. évi belügyminiszteri körrendelet kimondta, hogy a képesítés nélküli bábák tevékenységét beszünteti. A határozat szerint "...ezentúl az folytathat bába-gyakorlatot, aki vagy szülésznői oklevéllel van ellátva, vagy tiszti főorvos képesítvényt tud felmutatni." (47) A nagyanya nyugdíjba vonulásáig, sőt azon túl is

folytatta "mesterségét" a kisváros polgárainak közmegelegedésére. Történt, hogy a II. világháború kitörését követően a kisvárosban megnőtt a szülni vágyó asszonyok száma, de kevés volt a szakképzett bábaasszony. A hetvenes éveiben járó asszony az 1940-es évek elején a budapesti bábaképzőben újravizsgázott, így folytathatta mesterségét. Utolsó szülését 1946-ban vezette le, 77 éves korában!

Az anya neveltetésére és iskoláztatására már egy egészen más oktatáspolitikai hatással. A szülők legkisebb gyermeküket nem akarták kisdédóvó intézetbe adni, ezért Mária neveltetése hat éves koráig a családi háznál édesanyja és nagyobb testvérei által történt. Hét éves korában, 1919 márciusában a kommunista párt vette kezébe a hatalmat, kikiáltva a Tanácsköztársaságot. A magyar iskolaügy irányítása a Közoktatásügyi Népbiztosság kezébe került, amelynek élén Kunfi Zsigmond állt. (48) Az egyházi iskolákat államosították. Felállították az új, egységes tanügy igazgatási szervezetet, amelynek részeként művelődési osztályokat szerveztek a városokban. Hozzákezdtek az egységes oktatási intézményrendszer kiépítéséhez, így az egységes nyolcosztályos népiskolák kialakításához. (49) A kis Mária "jó kilátások elé nézett", még a Balatonra is elvitték, demonstrálva a demokratikus iskolarendszert. Az elképzelések jó része - amelyekben, voltak pozitívumok is, pl. gyermekvédelem - terv maradt csupán, hisz a Tanácskormány 1919. július végén megbukott. Az 1920. év kezdetével az ország és ezzel Mária életében egy új fejezet kezdődik. Az I. világháború után Európában széles körű kultúrpolitikai lendület, kulturális reformláz lett úrrá. A nemzetek felemelkedésüket, újjászületésüket az iskola korszerűsítésétől, a hatékony neveléstől várták. (50) Magyarország a trianoni döntést siratja. A Horthy-korszak nacionalizmusát a Bethlen-kormány kultuszminisztere Klebelsberg Kunó fogalmazza meg. A kultúrpolitikai elvek kimunkálásában a kultuszminiszter méltó partnere Korniss Gyula. "Kultúrpolitikánk irányelvei" című munkájában megfogalmazza a fő nevelési feladatokat. A nemzeti érzés pozitív ápolása, a nemzeti intelligencia visszamagyarosítása, a kultúrfölény megteremtése és a jellemnevelésben a türelem, a kitartás, a fegyelem, a szolidaritás érzésének kimunkálása. (51) Korniss mint a miniszter legfőbb tanácsadója, kidolgozója az iskolarendszer szervezeti átalakításának. Azt vallja, hogy a középiskola a magyar középosztály iskolája és a középiskola a megteremtője a művelt magyar polgári osztálynak. (52) A célok megvalósításának érdekében 1924-ben átfogó középiskolai reform lépett érvénybe, amely átalakította az addigi gimnáziumok szervezetét, valamint tananyagát. Az 1924. évi 11. törvény két fajta gimnázium létesítéséről rendelkezett. Az általános műveltség nyújtását a humán gimnázium biztosítja a latin-görög nyelvi és irodalmi tanulmányokkal, valamint a német nyelv kötelezővé tételével. (53) A reáliskolában a matematika és a természettudományos tárgyak oktatására fordítottak több időt. A lányok középiskoláit az 1926: 24. tc. differenciálja. A leánygimnázium elsősorban a latin, valamint modern nyelvi és irodalmi tanulmányokkal segítette elő a vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemű műveltség elsajátítását. A tanulmányok befejezése érettségi vizsgával zárult. (54) Mária, a polgári iskola elvégzése után a város humán gimnáziumába iratkozott be, majd a középiskolai reformot követően a leánygimnázium tanulójaként érettségizett 1930-ban. A felsőfokú tanulmányokra feljogosító érettségi bizonyítványával nem jelentkezett főiskolára, egyetemre, mivel idős szüleit segített eltartani. A Klebelsberg Kunó-féle iskolarendszernek köszönhetően, olyan tudásra, műveltségre tett szert, amely minden érásban biztosította számára a fix munkahelyet és a biztos megélhetést, hogy gyermekét különösebb

nehézségek nélkül fel tudja nevelni. A latinus műveltség a német nyelv tudása elősegítette szakmai karrierjét, hogy a munkahelyi hierarchiában fokozatosan előbbre tudjon lépni. Az 1950-es évek végén, közel az ötvenedik évéhez, képes volt elvégezni a mérlegképes-könyvelői felsőfokú tanfolyamot, amely idős korára biztos megélhetést és egzisztenciát jelentett számára. 1972-ben vonult nyugdíjba a város egyik legnagyobb vállalatának pénzügyi osztályvezetőjeként.

Fia, Kálmán neveltetése, már egy másik korszak hatásait tükrözi. A háborút követően minden, u. n. népi demokratikus országban megtörténik a "közoktatás reformja".(55) 1945-ben rendeleti úton létrehozzák a nyolc osztályos általános iskolát, mely alapjaiban már benne volt az 1941-es XX. törvénycikkben.(56) 1950-ben megjelenik a szocialista tanterv.(57) Kálmán a Ratkó-korszak gyermeke, a "népi demokrácia" szülötte. Édesanyja nem járatta bölcsödébe, mondván a gyerek beteges és nem viselné el a bölcsödét. A "szomszéd néni" - aki a volt fiúgimnázium tanárának özvegye - vigyáz a gyermekre három éves koráig. E "polgári neveltetést" követően - ahol példának okáért Jolán néni megkívánta a késsel, villával való étkezést - került Kálmán a "szocialista" óvodába. Az óvodát követően a kisváros Gyakorló Iskolájában kezdi meg az írás-olvasás abc-jét. A város "elit" iskoláját T.M. kommunista igazgató irányítja, aki eleget tesz az 1950-es szocialista tantervnek. Célként azt tűzi ki - mint minden korabeli igazgató - hogy, az iskola "tanulóifjúságunkat Népköztársaságunk öntudatos, fegyelmezett állampolgáraivá, a dolgozó nép hűséges fiává, a szocializmus építőjévé nevelje..."(58) Kálmán összezavarodik. Polgári attitűd, szocialista nevelés? Tény, hogy deviáns magatartása miatt nem lett kisdobos.(59) A "gyakorlóban" csak negyedik osztályig volt képzés, ezért Kálmán a 4. osztály befejezését követően a "belvárosi" általános iskolában folytatja tanulmányait. Érdemes megemlíteni az 1963-as tanterv célmeghatározását: "Az általános iskola célja, hogy megalapozza a kommunista ember személyiségének kialakulását". Anakronizmus. Míg az 1950-es tanterv "szocialista ember"-ről ír, az 1963-as már "kommunista ember" nevelését tűzi ki célul.(60) Íme a "konszolidáció". A magyar oktatáspolitikában 1961-ben (1961: 3. tc.) az új oktatási törvénnyel, nagyszabású oktatási reformra kerül sor. A törvény megteremtette a szakember-utánpótlás új formájaként a szakközépiskolák rendszerét. Beillesztette a szakmunkásképző iskolát az egységes iskolarendszerbe azáltal is, hogy elsősorban a magasabb általános műveltséget igénylő szakmákban utat nyitott az un. emelt szintű (B-tagozatos) képzésnek.(61) Esetünkben a fiú és édesanyja új döntési helyzetbe került. Az általános iskolai bizonyítvány nem olyan jó, hogy gimnáziumba vagy szakközépiskolába jelentkezzen, de a "belvárosi" iskola közepes szintjével, meg egy kis "protekcióval" felvették a B-tagozatra, mint autószerelő tanulót. A kor legdivatosabb szakmájából sikeres szakmunkásvizsgát tett 1970-ben. A helyi Volán Vállalatnál - a beiskolázó "cégnél" - helyezkedett el autószerelőként. A kétéves katonai szolgálatot követően - mint, "kádertartalékot" - "beiskolázták" a Gépipari Szakközépiskola esti tagozatára.(62) Az érettségit követően - ekkor már nős és egy gyermek édesapja - tovább folytatja tanulmányait, okleveles gépészmérnöki minősítéssel fejezi be szakmai "karrierjét", hogy műszaki tudását kamatoztatva diplomát szerezzen, mint általános iskolai technika szakos tanár.(63) Kálmán „nem áll le” a tanulással, és családi identitásából adódóan humán szakon egyetemi diplomát szerez a Pécsi Tudományegyetemen.

A városról és kulturális intézményhálózatáról

A várost 1712-ig nem település minőségében, hanem mint egy nagybirtokon lévő Újvár (1359), majd Rupulújvárként (1403) említik a régi okiratokban. A város, mint település az 1792-ben, Kismartonban kiadott letelepedési törvénnyel „indulhatott” fejlődésnek.(64) A lélekszám a XVIII. sz. végére emelkedő tendenciát mutatott. A megyegyűléseket 1749-től már a mezővárosban tartották. Az első iskolaépületet 1804-ben már téglából építették és egy tantermes volt. Homlokzatán ma is olvasható: "A haza kis polgárainak" felirat. A tankötelezettségi törvény hiányában azonban sokan távolmaradtak az iskolától.(65) A kiegyezést követően megindult a polgári fejlődés. A XIX. sz. eleji falusias jellegű közigazgatási centrumot a dualizmus idején végbement változások közigazgatási, gazdasági és kulturális központtá tették. Kaposvár 1873-ban városi rangot kap. A város közművelődésében is megindul az élet. 1866-ban Somogy címmel megjelenik a megyei hetilap. A tankötelezettségi törvény bevezetésével, valamint a lélekszám gyors ütemű emelkedésével szükségessé vált további iskolák létesítése. Az alábbi adatok az elemi iskola létszámát mutatják a lakosság létszámának függvényében.(66)

Évszám	Lakosság	Tanulók száma	Tanterem	Tanító
1748	221	50	1	1
1869	6649	419	7	7
1900	18218	1349	21	25

A századfordulóra a városnak már három általános iskolája van. A család dokumentumait tanulmányozva valószínűsíthető, hogy a nagyszülők a város első elemi iskolájában tanultak. A "kulturélet" klasszikus területein is mutatkoznak már eredmények: a város anyagi gyarapodása, a differenciált iskolahálózat létrehozása, a helyi sajtó figyelemre méltó felvirágzása, a színészet pártolása, a pezsdülő társas- és egyesületi élet.(67) A város akkori sajtója a Somogyi Hírlap 1904-től jelent meg. Az 50-es évektől Somogyi Néplap volt, majd a rendszerváltás után -1989 -, „visszakapta” eredeti nevét. A Tanácsköztársaság bukását követően az arisztokrácia és a nagybirtokosok szerepe ismét érvényesül a város életében. Pártok sokasága alakul, köztük a legtekintélyesebb a Nagyatádi Szabó István vezette kisgazdapárt.(68) A népesség többsége a mezőgazdaságból élt, bár működött néhány tőkeerős nagyipari vállalat is. (Cukorgyár, Selyemfonalgyár) Az iparosok, kereskedők nagy része azonban a kisiparhoz tartozott. A megye és a város foglalkozási struktúrája az 1920-as évektől az 1940-es évig nagy változáson megy keresztül. Csökken a mezőgazdaságból, az iparból és a közlekedésből élők száma, miközben a lakosság száma nő. A város lakossága 1941-ben 33515 fő.(69) A közélet szereplői az állami tisztviselők, alkalmazottak, katonatisztek és a nyugdíjasok, az u. n. "középosztály". A város fokozatosan veszít ipari, kisipari jellegéből.(70) Az 1930-as évek közepén súlyos problémák jelentkeznek a város életében, legfőképp a munkanélküliség és a szegénység. Mindezek a nehézségek nem érintik K. Andor családját, sőt legkisebb lányuk - Mária - leérettségizik és elhelyezkedik egy közüzemi vállalatnál. Szerencséje volt K. Andor-nak? Azt gondolom, hogy a kérdés megválaszolása a nagyszülők tudatos pályaválasztásából adódik. A nagyapa fa- és kő esztergályosnak tanult, majd a segédévek teljesítését követően önállósult. Egyre-másra kapta a megbízásokat az iparos, kereskedő polgári rétegtől, ő készítette el az Iparos székház

és a Városháza lépcsőfeljárójának esztergált kódíszítéseit. Mestermunkák a javából. Felvetődik azonban a kérdés, hogy miért K. Andort bízták meg a munkákkal? A válasz roppant egyszerű, t. i. ő volt az egyetlen fa -és kő esztergályos a városban. Olyan szakmát választott, amelynek ritkaságértéke volt az adott korban, az adott városban. A nagyanya (B. Julianna) pályaválasztása hasonló, ő is olyan szakmát választott (bábamesterség), amelynek ritkaságértékével biztos keresethez és megélhetéshez juttatta a családot. Érdeemes megemlíteni, hogy az anya foglalkozásválasztása - az 1950-es években - is ritkaságértéknek számított, t. i. pénzügyi területen, vállalati pénzgazdálkodással foglalkozott, és a városban abban az időben kevesen rendelkeztek mérlegképes-könyvelői végzettséggel (v. ö. szociológiai megközelítés) E rövid kitérőt követően tekintsük át, hogy mi jellemezte a város kulturális intézményhálózatát. A művelődési viszonyokat mindig meghatározza a helyi kulturális igény, illetve az ott élők kultúra-befogadóképessége is. Az 1921. évi polgármesteri jelentésben a városnak már hét elemi iskolája van összesen 48 tanteremmel, 62 tanítóval és 2792 tanulóval.(71) E korszakban az elemi iskolák mellett három középiskola, két polgári és egy iparostanonc iskola működik. A polgárik iránt nagy volt az érdeklődés, mert az alacsonyabb státuszú csoportok számára ez adta a lehetőséget, hogy a társadalmi ranglétrán a fizikai munkás szintjénél feljebb emelkedjenek. A város fiúpolgári iskolájában 320 tanulót 10 tanár tanított, míg a leánypolgáriiban 304 tanulót 11 tanár oktatott.(72) A polgári iskolából a IV. osztály után Kaposváron csak a kereskedelmiben, illetve különbözeti vizsga letételével a gimnázium felső osztályába lehetett lépni. K. Mária is így került a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium falai közé, ahová a megyehatáron túlról is jelentkeztek.(73) A városnak ekkor még nincs felsőfokú intézménye. A gazdasági válság alatt a tanulólétszám átmenetileg csökkent elsősorban a kereskedelmi iskolában. A város pénzügyi lehetőségek hiányában nem tudott a kultúra terén előrelépni. A kultúrálódás lehetőségét a két mozgóképszínház, valamint az 1911-ben átadott színház jelentik. A magas jegyárak azonban eleve lehetetlenné teszik a kisegzisztenciák színházba járását.(74) Az „önálló” színtársulat az 1920-as évek közepén megszűnik, általában a pécsi társulat elégíti ki az igényeket.(75) Jelentős az egyesületi élet. Már a dualizmus első évtizedében megalakultak az első egyesületek, amelynek több mint a fele kulturális jellegű volt. A városban, az 1930-as években 11 egyesület működik. A nagypapa az Iparos Egylet, valamint a Katolikus Kör rendezvényeit látogatja. Legkisebb lánya, Mária inkább a mozgóképszínház és a színház előadásait tekinti meg.(76) A II. világháborút követően a város kulturális intézményhálózatában és a lakosság összetételében lényeges változás következik be. Színre lép a politika és nem tűri a "burzsoá" gondolkodást. Ennek következménye, többek között, hogy elszorvad az egyesületi élet. A lakosság száma emelkedik, (közel 20%-kal) amely maga után vonja az iskolahálózat fejlesztését. Sok a környékről bejáró dolgozó, akik az iparosodás fejlesztése révén a városban kapnak munkalehetőséget. Gyarapodik az általános iskolák, valamint a szakmunkás- és szakközépiskolák száma. A város vezetőinek "erőszakossága" és a kor oktatáspolitikájának eredményeképpen két főiskola létesül a városban. Kaposvár "iskolaváros" lett.

Jelen fejezet nem kívánja tárgyalni a „rendszerátváltást” követő változásokat, mivel a dolgozat tárgya és terjedelme ezt nem teszi lehetővé.

Összegzés

Dolgozatomban egy iparos-polgári család történetének bemutatásával kívántam értelmezni a vizsgált családtagok - anya és fia - értékmegőrzési és átörökítési, valamint a státuszmegszerzéssel együtt járó mobilitás folyamatát.

Az értékmegőrzésről

Arisztotelész óta ismert az ember hármas értékmegvalósító tevékenysége: a teoretikus, azaz intellektuális, a praktikus, azaz erkölcsi és a poetikus, azaz művészi, technikai, szellemi aktivitás.(77) A dolgozatból kitűnik, hogy az anya és közvetve a fia, olyan értékrendben nőttek fel, amely egész életük során meghatározó volt. Ilyen volt például a vallásos nevelés, a kultúrált, illemtudó viselkedés, az étkezések ünnepélyessége, a kultúrálódás igénye stb. Az értékek megőrzése, átörökítése maga az emberi méltóság. Tehát az emberi méltóság értékét nem a közmegegyezés, vagy az úgyszintén változékony közvélemény határozza meg, hanem értéke önmagában áll fönn.(78) Azt gondolom, hogy ezen emberi méltóság adta az erőt, hogy az anya (K.Mária) túlélt mindent és mindenkit. (v.ö.bevezető).

A státuszmegszerzésről és a mobilitásról

Dolgozatom bevezetőjében a státuszmegszerzés folyamatának "mérőföldköveire" utaltam. Róbert (1991) szerint a származás meghatározó. Esetünkben a nagypapa (K. Andor) és nagyanya (B. Julianna) foglalkozása jó jövedelmet biztosított a családnak. Lehetőség volt arra, hogy legkisebb gyermeküket (K. Mária) gimnáziumba írassák. Gazdasági tőkéjüket, tehát a lányuk javára kulturális tőkévé konvertálták. A fiú esetében ez nem volt permanens. A kulturális tőke átszármaztatása, azonban folyamatos jellegűnek mondható. A fiúra nagy hatással volt édesanyja latinos műveltsége (v.ö.Klébelsberg Kunó oktatáspolitikája), ez a "plusz"- konvertálható - kulturális tőke is befolyásolta őt, hogy továbbtanuljon. Mindkét esetben - anya és fia - bizonyosságot nyer Róbert Péter megállapítása, miszerint a származás meghatározó a státuszmegszerzés folyamatában.(79)

Anyánál és fiánál is mobilitással járt a kulturális tőke átszármaztatása, amely az eddigi szociológiai kutatásokat támasztja alá. Két életút, két korszak a státuszmegszerzés folyamata, valamint a mobilitás azonos, "A szülői társadalmi helyzet hatása minden nemzedékben erős volt."(80) Andorka és Simkus kutatási eredményeit relevánsak a jelen esettanulmány megállapításaival. Az idők változnak a helyzet nem, a folyamatok alapvetően determináltak.

Konklúzióként

A vizsgált család foglalkozási, iskolázottsági struktúrájának értelmezését, elemzését követően az alábbi szintézis fogalmazható meg. A nagyszülők, valamint az anya és a fiú iskolaválasztása és szakmaválasztása tudatos elemeket tartalmaz. A nagyszülők egy kisebb városból érkeztek Kaposvárra és nagyon valószínű, hogy előtte felmérték a lehetőségeket. A városban abban az időben kevés volt az esztergályos iparos, valamint a bába, így lehetőségük volt arra, hogy szakmai kompetenciájukat presztíssé és gazdasági tőkévé konvertálhassák. Ennek volt köszönhető, hogy rövid időn belül a "belvárosba" költözhetek és új műhelyt alakíthattak ki., szőlőt vehettek. A város strukturális átalakulása és fejlődése (megyeszékhely, tisztviselőváros), már döntően befolyásolta az anya iskolaválasztását. A szülők gazdasági tőkéje, a lány

akarata és az iskolatípus adott volt. A kérdés az volt, hogy érettségi után mi legyen, hol dolgozzon K. Mária. Valószínű, hogy ő is felmérte a lehetőségeket és így lett pár év alatt a város elismert könyvelője. Két tudatos döntés, amely mindkét esetben társadalmi presztisszel és mobilitással járt együtt. A fiú iskolaválasztásában és szakmaválasztásában - bár, tudatos volt - más körülmények játszottak szerepet. A szakmaválasztás annyiban volt tudatos, hogy az 1960 - as évek végén a városban és a város agglomerációjához tartozó településeken kevés volt az autószerelő szakmunkás. A fiúnak ez biztos állást és családjának megfelelő szintű megélhetést biztosított. A vizsgált család iskolaválasztásának, szakmaválasztásának közös eredője a tudatosság, az a felismerés, hogy egy kisváros fejlődése generálni tudja az egyén szakmaválasztását, egy olyan szakma kiválasztását, amelynek ritkaságértéke lehetővé teszi számára a társadalmi mobilitás lehetőségét. A családtagok tudatos iskola - és szakmaválasztása csak az egyik komponense annak a folyamatnak, hogy a fiú autószerelő szakmunkásból általános iskolai, majd középiskolai tanárrá lett. A dolgozat a másik két komponensre, azaz a polgári értékrendre és a kulturális tőke szerepére is rávilágítanak, amelyek nem érdektelenek Kálmán mobilitásának szempontjából. A nagyszülők életvitele, értékrendje által fogalmazódnak meg, azok a mentalitásbeli jellemzők, amelyek kihatnak az egész családra. (v.ö. értékmegőrzés) A kulturális tőke képződésének és átszarmaztatásának folyamata jól érzékelhető. A nagyszülők a kor polgári értékrendjének megfelelően berendezett lakásban nevelik gyermekeiket és olvassák a Kalendáriumot. Lányuk K. Mária, már a 30 - as évek divatja szerint rendez be a lakást, kisebb könyvtárat alakít ki magának, moziba és színházba jár. Kálmán már ezen kulturális értékekkel szembesül és idővel azonosul. Az átszarmaztatás folyamata ezzel nem zárul le, hisz négy gyermeknek kell átadni azokat a polgári értékeket, amelyek segítségével kialakíthatják emberi méltóságukat. A státuszmegszerzés és mobilitás folyamatában tehát meghatározó az emberi méltóság és a kulturális tőke átszarmaztatása, maga az életstílus. Az átszarmaztatás időtől és helytől független, permanens folyamat. Előfordulhatnak időbeli elcsúszások a mobilitás terén, - pl. Kálmán esetében - de az átöröklött életstílusra való hajlam fennmarad. Ezt támasztja alá Kolosi Tamás megállapítása, hogy "A társadalmi reprodukció latens dimenziója az életstílus átörökítésében érhető tetten."(81)

Jegyzet

(1) Róbert Péter (1999): Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben. In: Meleg Csilla (Szerk.) Iskola és társadalom II. Pécs, 57.

(2) Róbert: u. o. 57.

(3) K. Andor született: 1866. Szigetvár. B. Julianna született: 1869. Nagyatád. A házasságkötés ideje: 1902. Kaposvár. K. Andor első házasságából öt, a második házasságából szintén öt gyerek született.

(4) K. Mária született: 1912. Kaposvár, K. Andor tizedik gyermeke. 1949-ben feleségül ment B. Kálmán születet: 1909. Balázsfalva, postai főtisztviselőhöz, akit 1944-ben Kolozsvárról rendeltek Kaposvárra.

(5) Kálmán született: 1953. Kaposvár. Édesanyja 3 hónapos állapotos volt, amikor az édesapa 1952 őszen meghalt. Kálmánnak egy fiútestvére született, aki 1952 telén szívelégtelenségben elhunyt..

(6) Andorka Rudolf (1982): A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Gondolat, Bp., 7.

(7) Andorka: u.o.33.

(8) A Budapesti magyar királyi Bábaképző - Intézetben 1899-1900 évben végzett.

(9) Andorka: u.o.36.

(10) K. Andor 1931 őszen meghalt. K. Mária az év első felében elvégezte a gyors és gépíró tanfolyamot. Első munkahelye a Somogy megyei Takarékpénztár volt ahol kiegészítő munkatársként dolgozott. Ez nem volt fix állás.

- (11) Andorka: u.o.38. o.
- (12) Andorka: u.o.58. o.
- (13) A beiskolázás legfőbb oka az volt, hogy Kálmán édesanyja elérte a nyugdíjkorhatárt.
- (14) Andor Mihály-Liskó Iona (2000): Iskolaválasztás és mobilitás. Iskolakultúra, Bp., 24. o.
- (15) Andor - Liskó: u.o.26.
- (16) Andor - Liskó: u.o.101.
- (17) Andor - Liskó: u.o.96.
- (18) Bourdieu, P. (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In.: Lengyel György-Szántó Zoltán (Szerk.): Tőkefajták. A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula, 157.
- (19) Bourdieu : u.o.160.
- (20) Andor: u.o.177.
- (21) Andor: u.o.191
- (22) Skrabski Árpád-Kopp Mária (1999): Társadalmi beállítottság, társadalmi tőke. Századvég, Tavasz. 131.
- (23) Coleman, J. S.: Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In.: Tőkefajták. 22.
- (24) Bourdieu : u.o.167.
- (25) Coleman : u.o.28.
- (26) A korrepetálásokért heti 100-120 Ft körül fizetett Kálmán édesanyja. A 60-as évek átlagbére 1800-1900 Ft körül mozgott.
- (27) Flap H.D.- De Graaf N.D.: Társadalmi tőke és megszerzett társadalmi státus. In: Tőkefajták. 131.
- (28) Flap - De Graaf: u.o.143.
- (29) Skrabski-Kopp: u.o.145.
- (30) Bernstein, B.(1996): Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In.: Meleg Csilla (Szerk.) Iskola és társadalom. Pécs, 209.
- (31) Bernstein : u.o. 212.
- (32) Bernstein : u.o. 220.
- (33) Bernstein : u.o. 219.
- (34) H. Sas Judit (1990): Nőies nők, férfias férfiak. Akadémia Kiadó, Bp., 127.
- (35) H. Sas: u.o.50.
- (36) H. Sas: u.o.77.
- (37) H. Sas: u.o.25.
- (38) H. Sas: u.o.26.
- (39) Kálmán első házasságának ideje: 1975. Felesége tanárnő volt. Gergely 1977-ben, Katalin 1981-ben született. A második házasságának ideje: 1991. Felesége jogi szakértő. Julianna 1993-ban, Borbála 1995-ben született.
- (40) Pukánszky Béla-Németh András (1996): Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 416.
- (41) Pukánszky-Németh: u.o.418.
- (42) Győriványi Sándor (1996): A magyar szakképzés évezredes múltjából II. Új Pedagógiai Szemle. November, 78.
- (43) Balázs Mihály (1968): A Néptanítók Lapja indulása. Köznevelés, 102.
- (44) Győriványi: u.o.79.
- (45) Győriványi: u.o.80.
- (46) Dr. Werling Józsefné Forrai Márta: A Magyarországi bábaképzés főbb állomásai. In.: Kéri Katalin (Szerk.) Ezerszínű világ. 118.
- (47) Dr. Werling Józsefné F. M.: u.o.113.
- (48) Pukánszky-Németh: u.o.441.
- (49) Pukánszky-Németh: u.o. 442.
- (50) Kováts Gyuláné (1990): Korniss Gyula és az 1920-as évek iskolareformjai. Pedagógiai Szemle, Október, 943.
- (51) Kováts Gyuláné: u.o.944.
- (52) Kováts Gyuláné: u.o.949.
- (53) Mészáros István (1988): Oskolák és iskolák. Tankönyvkiadó, Bp.36.
- (54) Pukánszky-Németh: u.o.623.
- (55) Kovács Éva (1998): Út az iskolák államosításához. História. 7. 22-23.
- (56) Andor Mihály (1980): Dolgozat az iskoláról. Mozgó Világ, 12. 8.
- (57) Pukánszky-Németh: u.o.658.
- (58) Pukánszky-Németh: u.o.658.

- (59) Az ellenőrző könyv bejegyzései (22.o.): “Az úttörővezetőség határozatai Kálmánt csak jövőre javasolják kisdobos felvételre, magatartása miatt. 1961.V.25-én. H.né”. Az anya válasza: “Amennyiben a fenti határozat Kálmán magatartására nézve hatással van, úgy azt helyesnek tartom és tudomásul veszem. 1961.V.25. B.né.” A vezetőség meglepődött a válaszon ti. az anya nem “hadakozott” azért, hogy fia kisdobos lehessen.
- (60) Pukánszky-Németh: u.o.672.
- (61) Gyóriványi Sándor(1996): Fejezetek a magyar szakképzés történetéből III. Új Pedagógiai Szemle, December.
- (62) Jellemző volt a korra, hogy az állami vállalatok un. káderképzési tervet készítettek. Az “értelmes” szakmunkásokat beiskolázták, és azok az érettségi után irodai állást kaptak.
- (63) Kálmán 1995-ben végezett a Szombathelyi Tanárképző Technika Szakán kiváló eredménnyel.
- (64) Komjáthy Miklós (1975): A középkorvégi Kaposvár. In.: Várostarténeti Tanulmányok. Kaposvár, (VII). 75.
- (65) Dr. Kerekesné Pytel Anna (1991): Iskolánk története. 1904-1990. Kaposvár, 8.
- (66) Dr. Kerekesné Pytel Anna. u.o.9.
- (67) Varga Éva (1998): Írástudók Somogyban a két világháború között (1919-1939). Somogyi Múzeumok Közleményei, Kaposvár, 447.
- (68) Varga: u.o.448.
- (69) Szigetvári György (1989): Mai séta a régi Kaposváron. Városszépítő Egyesület, Kaposvár, 16.
- (70) Varga: u.o.450.
- (71) Varga: u.o.455.
- (72) Varga: u.o.455.
- (73) A Kaposvári Egyesületi Leánylíceumot egy 1918-as belügyminiszteri jóváhagyás alapján alapították. Jelenleg az Egyetem egyik épülete.
- (74) Varga: u.o.460.
- (75) Az állandó színtársulat csak 1955-ben tud megalakulni.
- (76) Az anya fiát - 6 éves korától - valamennyi színházi előadásra elviszi, így Kálmán nagyon jól ismeri a színház elmúlt 40 - 45 évét. Gergely a legnagyobb gyermek - jelenleg - a színház egyik kelléke.
- (77) Bolberitz Pál: “ A művészeti nevelés jobbá teszi az embert”.
- <http://www.koma.hu/kiadvany/klapme/jobbbatesz.htm>
- (78) Bolberitz: u.o.
- (79) Róbert Péter (1999): Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben. In.: Meleg Csilla(Szerk.) Iskola és társadalom II. Pécs, 57.
- (80) Róbert: u.o.60.
- (81) Róbert: u.o.83.